

Adil ve Sürdürülebilir Gıda Sistemleri: Gıda Hakkı, Gıda Egemenliği, Gıda Demokrasisi ve Gıda Vatandaşlığı

Yusuf DOĞRUER ¹
Gamze TURKAL ²

GİRİŞ

Gıda sistemi, yalnızca üretim ve tüketim arasındaki lineer bir zincir değil; siyasal, ekonomik, ekolojik ve kültürel ilişkilerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir toplumsal yapıdır. Bu yapı, tarladan sofraya uzanan süreç boyunca toprak, su, emek, bilgi, teknoloji, iklim koşulları, devlet politikaları, uluslararası ticaret rejimleri ve tüketici tercihleri gibi birbirinden farklı ama etkileşimli bileşenleri içerir. Bu çok katmanlı yapı, üç temel düzeyde analiz edilebilir:

- **Mikro Düzey: Bireysel ve Hane Halkı Tercihleri**
 - *Beslenme alışkanlıkları, tüketici tercihleri, etik duyarlılıklar ve kültürel gıda pratikleri bu düzeyi oluşturur.*
 - *Gıda vatandaşlığı bu düzeyde görünür hale gelir.*
- **Mezo Düzey: Yerel ve Bölgesel Sistemler**
 - *Kooperatifler, gıda toplulukları, kent tarımı girişimleri, yerel yönetimlerin politikaları gibi aktörler bu katmanı temsil eder.*
 - *Gıda egemenliği ve gıda demokrasisi bu düzeyde kurumsallaşır.*
- **Makro Düzey: Ulusal ve Küresel Politik Ekonomi**
 - *Tarım politikaları, ticaret rejimleri, iklim krizi, şirketleşme ve uluslararası örgütlerin (FAO, WTO, IMF) etkisi bu düzeyde şekillenir.*

- *Gıda hakkı, bu makro ölçekli yapılarla sıkı biçimde bağlantılıdır.*

Bu üç düzey arasında karşılıklı etkileşim vardır. Örneğin, bir devletin tarım sübvansiyonlarını çok uluslu şirketler lehine düzenlemesi, yerel üreticinin pazardan çekilmesine ve dolayısıyla tüketicinin etik tercih alanının daralmasına neden olabilir. Benzer biçimde, tüketici taleplerindeki değişim (örn., *organik gıdaya yönelim*), yerel üretim modellerini ve politika taleplerini etkileyebilir.

Bu nedenle gıda sistemleri yalnızca teknik bir üretim ağı değil, aynı zamanda sosyal adalet, demokrasi ve insan hakları mücadelesinin merkezinde yer alan politik bir yapıdır. Gıdanın nasıl üretileceği, kim tarafından kontrol edileceği ve kimin için erişilebilir olacağı soruları; bu çok katmanlı doğa içinde anlam kazanır.

Gıda hakkı, gıda egemenliği, gıda demokrasisi ve gıda vatandaşlığı, görünürde farklı disiplinlerden doğmuş gibi görünse de çağdaş gıda sistemlerinin adil, sürdürülebilir ve demokratik dönüşümü için birlikte ele alınması gereken kapsayıcı bir kavramsal çerçeve sunar. Bu dört kavram, hem farklı düzeylerde (*bireyden devlete, yerelden küresele*) hem de farklı mücadele alanlarında (*hukuk, politika, kültür, yurttaşlık*) işlevseldir. Bu nedenle ayrı ayrı değil, birbirine eklenen parçalar olarak değerlendirilmelidir.

¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Besin Hijyeni ve Teknolojisi AD., ydogruer@selcuk.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3712-5021

² Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Besin Hijyeni ve Teknolojisi AD., gamze.kabak@selcuk.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-4796-5961

Bu dört kavram birlikte ele alındığında hem normatif ilkeleri hem de pratik stratejileri kapsayan çok düzeyli ve bütüncül bir gıda siyaseti inşa etmek mümkündür. Gıdaya erişimin sadece bir ihtiyaç değil, aynı zamanda sosyal adalet, çevresel sürdürülebilirlik ve demokratik katılım meselesi olduğunu kabul eden bu yaklaşım, 21. yüzyılda daha eşitlikçi bir gıda rejimi kurmanın en güçlü zeminlerinden birini sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Alkon, A. H., & Agyeman, J. (2011). *Cultivating food justice: Race, class, and sustainability*. MIT Press.
- Allen, P. (2008). Mining for justice in the food system: Perceptions, practices, and possibilities. *Agriculture and Human Values*, 25(2), 157-161.
- Altieri, M. A., & Nicholls, C. I. (2017). The adaptation and mitigation potential of traditional agriculture in a changing climate. *Climatic Change*, 140(1), 33-45.
- Altieri, M. A., & Toledo, V. M. (2011). The agroecological revolution in Latin America: rescuing nature, ensuring food sovereignty and empowering peasants. *Journal of Peasant Studies*, 38(3), 587-612. <https://doi.org/10.1080/03066150.2011.582947>
- Born, B., & Purcell, M. (2006). Avoiding the local trap: Scale and food systems in planning. *Journal of Planning Education and Research*, 26(2), 195-207.
- Borras, S. M., Hall, R., Scoones, I., White, B., & Wolford, W. (2011). Towards a better understanding of global land grabbing. *Journal of Peasant Studies*, 38(2), 209-216.
- Carey, J. (2013). Urban and community food strategies. *International Planning Studies*, 18(1), 68-88.
- CESCR. (1999). General Comment No. 12: The right to adequate food (Art. 11). Committee on Economic, Social and Cultural Rights. <https://www.refworld.org/pdfid/4538838c11.pdf>
- Claeys, P. (2015). *Human rights and the food sovereignty movement: Reclaiming control*. Routledge.
- Cohen, N. (2013). Urban food policy and governance: Examining the role of the urban food policy entrepreneur. *Cities*, 34, 17-24. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2012.11.001>
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR). (1999). *General Comment No. 12: The right to adequate food (Art. 11 of the Covenant)*. United Nations.
- De Schutter, O. (2014). *The transformative potential of the right to food. Final report of the UN Special Rapporteur on the Right to Food*. Report presented at the 25th session of the Human Rights Council. United Nations.
- Ericksen, P. J. (2008). Conceptualizing food systems for global environmental change research. *Global Environmental Change*, 18(1), 234-245. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2007.09.002>
- FAO. (1996). *Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action*.
- FAO. (2004). *Voluntary guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- FAO. (2005). *The right to food: Guide for the implementation of the right to adequate*.
- FAO. (2010). *Guidance on the right to adequate food*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Feenstra, G. (2002). Creating space for sustainable food systems: Lessons from the field. *Agriculture and Human Values*, 19(2), 99-106. <https://doi.org/10.1023/A:1016095421310>
- Golay, C., & Özden, M. (2009). *The right to food*. CETIM.
- Guthman, J. (2008). Neoliberalism and the making of food politics in California. *Geoforum*, 39(3), 1171-1183.
- Guthman, J. (2008). Thinking inside the neoliberal box: The micro-politics of agro-food philanthropy. *Geoforum*, 39(3), 1241-1253.
- Hassanein, N. (2003). Practicing food democracy: A pragmatic politics of transformation. *Journal of Rural Studies*, 19(1), 77-86. [https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(02\)00041-4](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(02)00041-4)
- Hassanein, N. (2008). Locating food democracy: Theoretical and practical ingredients. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 3(2-3), 286-308. <https://doi.org/10.1080/19320240802244215>
- IPES-Food. (2020). *COVID-19 and the crisis in food systems: Symptoms, causes, and potential solutions*. <https://www.ipes-food.org>
- Johnston, J., Biro, A., & MacKendrick, N. (2009). Lost in the supermarket: The corporate-organic foodscape and the struggle for food democracy. *Antipode*, 41(3), 509-532. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2009.00685.x>
- Johnston, J., Szabo, M., & Rodney, A. (2011). Good food, good people: Understanding the cultural repertoire of ethical eating. *Journal of Consumer Culture*, 11(3), 293-318.
- Kent, G. (2005). *Freedom from want: The human right to adequate food*. Georgetown University Press.
- Knuth, L., & Vidar, M. (2011). Constitutional and Legal Protection of the Right to Food around the World. FAO.
- La Via Campesina. (2003). *Food sovereignty: A right for all*. <https://viacampesina.org>
- Lang, T. (1999). Food policy for the 21st century: can it be both radical and reasonable? In Koc, M., MacRae, R., Mougeot, L. J. A., & Welsh, J. (Eds.), *For hunger-proof cities* (pp. 216-224). IDRC.
- Lang, T. (2009). *Food policy: Integrating health, environment and society*. Oxford University Press.
- Lang, T., & Barling, D. (2012). Food security and food sustainability: Reformulating the debate. *The Geographical Journal*, 178(4), 313-326.
- Levkoe, C. Z. (2006). Learning democracy through food justice movements. *Agriculture and Human Values*, 23(1), 89-98. <https://doi.org/10.1007/s10460-005-5871-5>
- MacRae, R., & Donahue, K. (2013). *Municipal food policy entrepreneurs: A preliminary analysis of how Canadian cities and regional districts are involved in food system change*. Toronto Food Policy Council.

- McMichael, P. (2009). A food regime genealogy. *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), 139-169.
- Nyeléni Declaration. (2007). *Declaration of the Forum for Food Sovereignty*.
- Patel, R. (2007). *Stuffed and Starved: Markets, Power and the Hidden Battle for the World Food System*. Melville House.
- Patel, R. (2009). Food sovereignty. *The Journal of Peasant Studies*, 36(3), 663-706. <https://doi.org/10.1080/03066150903143079>
- Renting, H., Schermer, M., & Rossi, A. (2012). Building food democracy: Exploring civic food networks and newly emerging forms of food citizenship. *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 19(3), 289-307.
- Rosset, P. (2006). *Food is different: Why we must get the WTO out of agriculture*. Zed Books.
- Schiavoni, C. M. (2017). The contested terrain of food sovereignty construction: Toward a historical, relational and interactive approach. *The Journal of Peasant Studies*, 44(1), 1-32. <https://doi.org/10.1080/03066150.2016.1234455>
- Sepúlveda, M. (2012). *The nature of the obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Intersentia.
- Shiva, V. (2000). *Stolen harvest: The hijacking of the global food supply*. South End Press.
- United Nations (2018). *United Nations Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas (UNDROP)*.
- United Nations. (1966). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
- Welsh, J., & MacRae, R. (1998). Food citizenship and community food security: Lessons from Toronto, Canada. *Canadian Journal of Development Studies*, 19(4), 237-255.
- White, M. M. (2011). D-Town Farm: African American resistance to food insecurity and the transformation of Detroit. *Environmental Practice*, 13(4), 406-417.
- Wilkins, J. L. (2005). Eating right here: Moving from consumer to food citizen. *Agriculture and Human Values*, 22(3), 269-273. <https://doi.org/10.1007/s10460-005-6042-4>
- Wittman, H., Desmarais, A. A., & Wiebe, N. (2010). *Food Sovereignty: Reconnecting Food, Nature and Community*. Fernwood Publishing.
- Ziegler, J., Golay, C., Mahon, C., & Way, S.-A. (2011). *The fight for the right to food: Lessons learned*. Palgrave Macmillan.